

AZ AKADÉMIAI KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÁS SZEREPE A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK FEJLŐDÉSÉBEN

Aki az Akadémia publikációs tevékenységének első, bő évszázadán bibliográfiai szempontból próbál végigtekinteni, az mindenekelőtt az anyag terjedelmére és sokrétűségére fog figyelni. Még akkor is, ha a társadalomtudományok körére szűkíti vizsgálatát. Időszakunkban ugyanis, tudjuk, ezek foglalták el a legnagyobb helyet. Tovább nehezíti a dolgot az akadémiai kiadói tevékenység bonyolult mechanizmusa. Saját nyomdával ugyanis ez időben az Akadémia nem, és valamiféle saját kiadóhivatallal is csak 1875 után rendelkezett. Igen sokat dolgozott tehát más kiadókon át, méghozzá nemcsak úgy, hogy közben ő, vagy ő is szerepelt kiadóként a címlapon, hanem úgy is, hogy közvetve, anyagi támogatott jónéhány publikációt. A kifejezetten akadémiai kiadványok körén túl volt tehát egy olyan külső, átmeneti zóna is, amely formailag, szigorúan véve nem akadémiai kiadványokból állt, de amely mégsem hagyható figyelmen kívül, ha az Akadémia publikációs szerepéről beszélünk. Annyival is kevésbé, mivel az Akadémia, anyagi lehetőségeinek korlátozottsága folytán, nem egyszer járt el úgy, hogy főként olyan munkákat karolt fel, amelyek egyébként nem igen láthattak volna napvilágot, míg olyan, nem kevésbé fontos munkák esetében, amelyek jobban számíthattak közönségre és kiadóra, megelégedett némi segítséggel vagy más elismeréssel, jutalmazással.

Mivel mindez méghozzá a különböző osztályok és bizottságok szövevényes apparátusán át valósult meg, a részletek ismertetése messze meghaladná e rövid beszámoló kereteit. Így hát itt csak néhány olyan fő mozzanat kiemelésére szorítkozhatunk, amely egy-egy periódusban az Akadémia publikációs szerepét a társadalomtudományok fejlődésében különösen jellemezte.

1. Az első szakaszban, a Reformkor idején, 1848 előtt három főbb jelenséget kell megemlítenünk: az enciklopédikus jellegű kiadványok viszonylag nagy szerepét, a nyelvi problémák előtérben mozgását, és, végül, az új, korszerű, polgári törekvések felbukkanását bizonyos tudományágak területén.

Ezek közül az első azzal függött össze, hogy ekkor, egy hosszú differenciálódási folyamat elején, még együtt, szétválasztatlanul jelentkezett egy sor olyan funkció, amely aztán előbb vagy utóbb külön, önálló útra lépett. Kifejeződött ez az Akadémia feladatkörének olykor túl széles értelmezésében. A szépirodalmon túl, amely, egyre nagyobb teherként, egészen időszakunk végéig e körön belül maradt, eleinte felmerült, hogy az Akadémiának kellene foglalkoznia egy közhasznú, népszerűsítő, ismeretterjesztő folyóirat és könyvsorozat – egyébként nyilván szükséges – kiadásával, sőt a tankönyvekkel is. Kifejeződött továbbá, az Akadémián belül, bizonyos szakmai szétválasztatlanságban, így például abban, hogy egy-egy kutató olykor egyszerre két-három szakterületen is tevékeny-

kedett. Kifejeződött végül abban is, hogy a különböző, ilyen vagy olyan tárgyú értekezések, sok más egyéssel együtt, nagyrészt az Akadémia enciklopédikus jellegű kiadványai-ban láttak napvilágot. Így a jellemző című Tudománytár hasábjain, amelynek évente két, 1834–1844 közt összesen 28 kötete jelent meg, Schedel (Toldy) Ferenc, majd mások szerkesztésében. E periodikumban, amely főleg „a jelenkor haladásait”, vagyis az új tudományos eredményeket, a külföldi és hazai irodalmat igyekezett ismertetni, éppen ez a referáló, dokumentáló és bibliográfiai tájékoztató elem volt akkor az úttörő és talán a leghasznosabb. De jelentek meg tanulmányok a Magyar Tudós Társaság Évkönyveiben, valamint az 1840-től eleinte sok kihagyással, zökkenővel megjelenő Magyar Academiai Értesítőben is.

Mivel az Akadémia a nemzeti nyelv művelésének jegyében született, természetesnek kell tartanunk, hogy legsürgősebb feladatának a magyar irodalmi és tudományos nyelv továbbfejlesztését tartotta. A kiadványok közül ezt a célt szolgálta a magyar helyesírás szabályainak összeállítása (1832) és utóbb egy nyelvtan közzététele (1843). Mindezzel persze főleg a Nyelvtudományi Osztály foglalkozott éppúgy, mint a Nyelvtudományi pályamunkák (1834–1846 közt 7 kötet) és a magyar–német szótár (1838) közzétételével, mely utóbbinak munkálataiban Vörösmarty is részt vett. De a többi osztály is feladatának tekintette, hogy a magyar tudományos szaknyelvet és helyenként hiányos fogalmi szókincset a maga területén gazdagítsa. Így született meg a Philosophiai műszótár (1834), majd utóbb a Törvénytudományi műszótár (1843).

A nyelv ügyével függött össze, de az akkoriban még külön nem szereplő irodalom-történet művelését is elősegítette a Régi Magyar Nyelvmélekek sorozatának megindítása. Az a három teljes és egy csonka kötet, amely ebből Döbrentei Gábor gondozásában 1838–1842 közt napvilágot látott, az Akadémiának egyik legértékesebb egykorú kiadványa volt.

Ezzel el is értünk a harmadik mozzanathoz, az új, polgári tudományosság első jeleihez az egyes szaktudományok területén. Itt mindenekelőtt a történettudományt kell megemlítenünk, amelyet az Akadémián a régi, feudális nacionalista szemlélettel szembe-forduló, új, polgári–nemesi erők képviseltek, így a kalandos Horvát István helyett szigorú bírálója, Bajza József. A pozitív kezdeményezések közé tartozott olyan pályázatok meghirdetése, amelyek az új, polgári–nemesi történetírás ügyét segítették elő. A díjnyertes tanulmányokat az Akadémia Történettudományi pályamunkák cím alatt tette közzé. Elsőnek Hetényi János dolgozatát „honi városaink befolyásáról nemzetünk kifejlődésére” (1841), majd pedig, ugyancsak újszerű témáról, a középkori Magyarország iparának és kereskedelmének két feldolgozását, Kossovich Károly, illetve Horváth Mihály tollából (1842). Horváth, aki a nemzeti liberális történetírás legnagyobb alakja lett, így kapott ösztönzést, folytatásul, a XVI–XVIII. század iparának és kereskedelmének feldolgozására is, amely azután az Akadémia nagyjutalmát nyerte el.

A régi és az új szembekerülése megfigyelhető volt a jogtudományban is, ahol a hazai feudalizmus Werbőczyn épülő szemléletével, a „történeti jogi” iskola erősen retrográd irányzatával szemben a fiatal centralisták, Szalay László és társai igyekeztek az Akadémián is a jövőt előkészíteni. Lukács Móric már „Néhány szó a socialismusról” címmel adott elő, majd tett közzé értekezést az Akadémián. A közgazdasági irányzatok korszerű elemzésével (1841) is a centralista Trefort Ágoston hozott újat, bár az Akadémián inkább az agrárkapitalizmus felé orientálódó nagybirtok „új” konzervatív szempontjai jutottak

szóhoz, főleg gr. Dessewffy Emilen keresztül. Végül, a hazai statisztika legjelentősebb reformkori képviselője, Fényes Elek munkái, ha nem is az Akadémia kiadásában láttak napvilágot, két ízben (1840, 1844) elnyerték annak nagyjutalmát.

2. A szabadságharc bukását követő elnyomatás idején az Akadémia publikációs tevékenysége is nehéz helyzetbe került, de bizonyos eredményeket a polgári fejlődés e kedvezőtlen szakaszában is felmutathatott.

Ezek közül először is a differenciálódás némi előhaladását kell megemlítenünk. Az enciklopédikus jellegű kiadványok közül persze folytatódott az Évkönyv, amelyben sok egyéb közt helyet kaptak történeti, nyelvészeti tanulmányok is. Az Akadémiai Értesítő pedig 1850–1860 közt egy újonnan indult, bár elég régi típusú, enciklopédikus jellegű folyóirat, az új Magyar Múzeum keretében talált helyet számos, igen különböző, főleg társadalomtudományi értekezés kíséretében, 1860 után viszont az Értesítő ismét külön folytatódott, „új folyam”-ként, amelyen belül már különvált a „nyelv- és széptudományi osztály” közlönye Toldy Ferenc szerkesztésében, és a „philosophiai, törvény- és történettudományi osztályok” közlönye Csengery Antal szerkesztésében. S az akadémiai tudományos bizottságok rendszerének fokozatos kiépülésével egymást követték már a külön szakmai orgánumok megteremtésére irányuló kísérletek.

A nyelvtudomány terén e kezdeményezés a finnugor nyelvrokonság problémáival foglalkozó Hunfalvy Pál nevéhez fűződött. Hunfalvy az Akadémia támogatásával 1856-tól kezdve tette közzé hat éven át a Magyar Nyelvészet című folyóiratot, amely saját és munkatársai eredményei számára biztosított fórumot. E lap helyét 1862-től kezdve, ugyancsak Hunfalvy szerkesztésében, új szakfolyóirat, a Nyelvtudományi Közlemények vette át, immár az Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának orgánumaként. Ez közölte, egyebek között, Budenz József idevágó tanulmányait. A jó ideje készülő akadémiai nagyszótár is ekkoriban kezdett napvilágot látni (1862–1871).

A szakmai specializálódás megfigyelhető volt a történettudományban is, amelynek jelentősége különösen megnőtt az akadémiai publikációk terén. A történeti kutatás nekilendülése a fejlődés pozitív velejárói közé tartozott, még akkor is, ha motiválta a visszafordulás a múltba a kedvezőtlen jelenből. A kérdés inkább csak az volt, hogy miként történik e múltba fordulás. A külső elnyomatáson túl ugyanis belejátszott ebbe az is, hogy a volt nemesség általában elfordult a forradalomtól. Csakhogy a hátrálásnak is két útja volt. A viszonylagos haladás hívei, az egyik oldalon, a forradalomtól eltávolodva is a polgárosulás eszményeit igyekeztek követni. Ezt képviselték az egykori centralisták, így Csengery Antal, aki mint az Akadémia által ekkoriban indított Budapesti Szemle alapítója és első szerkesztője azt a célt tűzte maga elé, hogy bemutassa „a polgárosodás újabb vívmányait”. Ezt képviselte Trefort Ágoston is, akinek Macaulay és Tocqueville életművéről tartott emlékbeszédei az Akadémia kiadásában láttak napvilágot. Mások, többen, viszont a nemesi múlt feudális eszményei felé fordultak vissza. Ezt képviselte az Akadémián belül Toldy Ferenc, aki nagyjutalommal kétszer is kitüntetett irodalomtörténeti összefoglalóban a nemesség e rosszabb hagyományaihoz igazodott, a nemzetet úgy emlegetve, hogy elejtette mellőle a haladás ügyét. Kétségtelen viszont, hogy Toldynak ugyanakkor nagy szerepe volt az akadémiai történettudományi publikációk, forráskiadványok létrehozásában.

Az 1854-ben megalakult Történettudományi Bizottság éppen az Akadémia forráskiadványainak közreadását, gondozását kapta fő feladatul. A Bizottság először is „a köz-

helyeken és magánosoknál elszórva levő kisebb történelmi emlékek s okiratok” hozzáférhetővé tétele céljából Magyar Történelmi Tár címmel forrásközlő folyóiratot indított, amelyből 1855–1878 között 25 kötet látott napvilágot. A másik, még jelentősebb vállalkozás a *Magyar Történelmi Emlékek (Monumenta Hungariae Historica)* nagy sorozatának megindítása volt 1857-ben, a már egy nemzedék óta megjelenő *Monumenta Germaniae Historica* és, részben, az osztrák Akadémia által 1849-ben elkezdett *Fontes Rerum Austriacarum* mintájára. A magyar vállalkozás két ágban indult. Az I. osztályban az okmánytárak (Diplomataria) láttak napvilágot, 1948-ig 42 kötetben. Ezek közül az első négy az akkor még Kossuth-emigráns Horváth Mihálynak álnéven közzétett brüsszeli okmánytára, az ötödik pedig Simonyi Ernőnek ugyancsak emigrációban gyűjtött londoni okmánytára volt, biznyságául kintiek és hazaiak szakmai együttműködésének az elnyomatás idején is. A II. osztály az írók (Scriptores) forrásszövegeit közölte, 1906-ig 38 kötetben. E két osztálytól függetlenül, *Török-magyarkori Történelmi Emlékek* cím alatt, külön sorozatban kezdte el az Akadémia a hódoltsággal kapcsolatos kútfők közzétételét (1863–1916, 17 kötet). A tervezett Magyar Leveles Tár c. sorozatból viszont mindössze egy kötet jelent meg (1861).

Mindez nem kis eredmény volt, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy az Akadémia csak a hatvanas évektől kezdve tudott e célra nagyobb anyagi fedezetet biztosítani, és hogy a Bizottságnak 150 előfizetőnél többet nem igen sikerült szereznie. A gyorsan kibontakozó hazai forráskiadás, amelyben az Akadémia jelentős, központi részt vállalt magára, persze nem volt egészen hibátlan és rendszeres. Mégis, elkezdte kiépíteni azt a korábbinál jóval szélesebb forrásbázist, amelyre a történettudomány fejlődésének feltétlenül szüksége volt, és amely kutatóink számára azóta is nélkülözhetetlen.

A más, fontosabb egykorú történelmi kiadványok közül megemlíthetjük gr. Teleki Józsefnek, az Akadémia elnökének († 1855) hosszan készülő nagy munkáját a Hunyadiak koráról, amely befejezetlenül, Szabó Károly gondozásában látott napvilágot (1853–1857). Azután Salamon Ferencnek a török hódításról írt jeles munkáját, azért, mivel azt az Akadémia nagyjuttalommal tüntette ki (1864). Megemlíthetjük továbbá az 1858-ban régészek és művészettörténészek együtteseként megalakult Archaeologiai Bizottság első kiadványát, az Archaeologiai Közleményeket, amely 1859-től Ipolyi Arnold, majd 1864-től Rómer Flóris gondozásában látott napvilágot. Az utóbbi szerkesztette a Bizottság által 1868-tól kezdve kissé rendszertelenül megjelentetett Archaeologiai Értesítőt is.

Az 1860-ban gr. Dessewffy Emil elnökletével megalakult Statisztikai Bizottság szintén létrehozta a maga szakmai orgánumát, az évnegyedes Statisztikai Közleményeket, amelyből 1861–1867 között Hunfalvy János szerkesztésében 6 kötet látott napvilágot. A lap címe egyébként 1865 után, az érdeklődés bizonyos áttolódásának jeleként, Statisztikai és Nemzetgazdasági Közleményekre módosult.

3. A dualizmus korát, a kiegyezés után, a fokozódó specializálódás, a különböző tudományágak szakmai apparátusának kiépülése és egyben az Akadémia publikációs tevékenységének jelentős kiszélesedése jellemezte.

Ennek egyik jele volt, már 1867-től kezdve, a különböző Értekezés-sorozatok megindulása. Ezek az osztályokon bemutatott tanulmányokat gyűjtötték egybe, többet egyegy kötetbe. A filozófiai témákkal foglalkozó Értekezések a bölcsészeti tudományok köréből elég szerény keretek közt mozgott. Jóval fontosabbnak bizonyultak viszont az

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből; Gyulai Pál szerkesztésében, az új század küszöbéig 17 kötet látott napvilágot. Ezek a magyar nyelv és irodalom fő témái mellett időnként más, így török (Vámbéry Ármin) vagy szláv témákkal (Asbóth Oszkár) is foglalkoztak. A legjelentősebb és legterjedelmesebb azonban az Értekezések a történelmi tudományok köréből című sorozat volt, amelyből Fraknoi Vilmos, Pesty Frigyes, majd Pauer Imre szerkesztésében 1900-ig 19 kötet jelent meg. Ezek tartalmazták, egyebek között, Pesty Frigyes dolgozatait a középkori bajvívásokról meg a helynevekről, Salamon Ferencét a rendi országgyűlésekről, Szilágyi Sándor elemzéseit Bethlen Gábor vagy I. Rákóczi György diplomáciájáról, az általa más sorozatokban közölt okmányok elemzésével, továbbá Acsády Ignác, Márki Sándor, Marczali Henrik, majd Tagányi Károly és mások különböző írásait. De akadt eleinte ezek közt földrajzi, közlekedésügyi tárgyú dolgozat is, Hunfalvy János tollából. A profil némi bizonytalansága különösen az Értekezések a társadalmi tudományok köréből című sorozatnál volt szembevetendő, amelyben a középkori jogtörténeti (Hajnik Imre) és gazdaságtörténeti témáktól a jelen mezőgazdasági statisztikai és népmozgalmi problémáinak elemzéséig mindenféle együtt volt megtalálható. Külön, ugyancsak szerényebb vállalkozás volt az Értekezések a törvénytudomány köréből, majd utóbb, 1882-től az Értekezések a nemzetgazdaság és statisztika köréből című sorozat.

A különböző osztályok szárnyai alatt részint tovább működő, részint most alakuló új állandó bizottságok sorra igyekeztek a maguk külön szakmai orgánumát létrehozni. S az Akadémia ezeken kívül is támogatott több más szakfolyóiratot. 1872-ben született meg a Nyelvtudományi Bizottság új lapja, a Magyar Nyelvőr, amely Szarvas Gábor szerkesztésében eleinte kissé túlzott ortológus álláspontot, de utóbb, főleg Simonyi Zsigmond keze alatt, már valóban magas tudományos szintet képviselt. A főleg külföldi nyelvek és irodalmak kutatására 1874-ben megalakult Philologiai Társaság akadémiai támogatással 1877-ben megindította folyóiratát, az Egyetemes Philologiai Közönyt, Heinrich Gusztáv irányítása alatt. A Statisztikai, illetve 1874-től Nemzetgazdasági Bizottság azonnal kezdeményezte, majd 1877-ben sikerrel létre is hozta a Nemzetgazdasági Szemlét, amely utóbb, Közgazdasági Szemle címmel, 1900-tól kezdve részben a Magyar Közgazdasági Társaság lapja lett. A Történettudományi Bizottság az 1867 óta működő Magyar Történelmi Társulatnak engedte át, de továbbra is támogatta forrásközlő folyóiratát, amely 1878–1911 közt Történelmi Tár címmel látott napvilágot. Az 1883–1897 közt működő Hadtudományi, majd 1909-ben újjáalakult Hadtörténelmi Bizottság 1888–1897 közt, majd 1910-től kezdve ismét a Hadtörténelmi Közleményeket jelentette meg. Sőt 1912-től kezdve, Angyal Dávid szerkesztésében, külön egyetemes történeti folyóirata is volt az Akadémiának: a Történelmi Szemle.

Közben, mialatt mindez végbement, végig megjelent, 1873–1909 közt, Gyulai Pál szerkesztésében, a Budapesti Szemle, mint általános jellegű folyóirat, amely az aktuális szépirodalom vagy éppen az irodalompolitika szemszögéből mindinkább elavult, de amely viszont a másik, speciálisabban akadémiai funkció: a szaktudomány, közelebbről az irodalomtudomány és a történelem szempontjából még mindig elég jó színvonalat képviselt. A tudományos célok szolgálatában ugyanis a Deák-féle hagyományos liberalizmus még mindig hasznosabbnak bizonyult, mint a századforduló nagyhangú dzsentrí sovinizmusa. Ezért, minden szembevetendő konzervativizmusa ellenére, a Budapesti Szemle maradt az a fórum, amelynek köréhez a színvonalas kritikusok, esszéisták, történészek leginkább kapcsolódtak.

Mindehhez hozzátehetjük, hogy az Akadémia 1872-ben létrehozott Könyvkiadó Bizottsága, majd 1875-ben megalakult Könyvkiadó Hivatala újabb társadalomtudományi sorozatokat indított, amelyek jónéhány fontosabb külföldi szakmunkát is hozzáférhetővé tettek magyar fordításban. A „barna” sorozat történelmi műveket – köztük Macaulay, Carlyle munkáit –, a „zöld” jog- és államtudományi műveket, a „piros” sorozat pedig „széptudományi”, vagyis filozófiai, esztétikai, irodalomtudományi műveket tartalmazott.

A bővülés, szétágazás, és egyben, némileg, a bonyolódottság e képe még érzékelhetőbbé válik, ha egyes szaktudományok néhány közelebbi jellemzőjét vesszük röviden szemügyre.

A nyelvtudomány területén, a fentiekén túl, először is a nyelvtörténeti, finnugor iskola Hunfalvy, Budenz tevékenységét, majd Munkácsi Bernát különösen e vonatkozásban figyelembe vett vogul népköltési gyűjteményének akadémiai nagyjutalmát kell emlétenünk. Azután a Régi Magyar Nyelvmélekek új, teljesebb kiadását, illetve, folytatásul, a Nyelvmélektár 15 kötetét (1874–1908), 46 kódex szövegével; végül, de nem utolsó sorban, az Akadémia ekkoriban főleg nyelvtörténeti és etimológiai kutatásokkal összefüggő szótárait. Ezek közül sorra nagyjutalmat kapott a nyelvújítás előtti szókészletet tartalmazó Magyar Nyelvtörténeti Szótár (1890–1893), azután ifj. Szinnyi József új Magyar Tájszótára (1893–1901), továbbá A magyar nyelvújítás szótára, amelyet Szily Kálmán, az új Szótári Bizottság (1898) elnöke állított össze, valamint az etimológiai szótár azon első hat füzetét, amellyel Gombocz Zoltán és Melich János készült el 1918-ig.

A szakmai publikációk terén azonban kétségtelenül a Történettudományi Bizottság tudta magának a legjelentősebb helyet biztosítani. Bizonyos együttműködésben a Magyar Történelmi Társulattal is, amelyet sok személyi szál fűzött a Bizottsághoz. Horváth Mihály például egy időben mindkettőnek elnöke volt. A közös vállalkozások közé tartozott, a már említett Történelmi Tár mellett, a Magyar Történelmi Életrajzok sorozata, amelyet „a Magyar Tudományos Akadémia és a magyar Történelmi Társulat megbízásából” Szilágyi Sándor szerkesztett 1889-től.

A Magyar Történelmi Emlékek nagy vállalkozásának keretében, amelyet a Bizottság éppen ekkoriban fejlesztett tovább nagy ütemben, a már említett első két „osztályhoz” a hetvenes években még két további csatlakozott. Ezek közül a III. osztályban Országgyűlési Emlékek címmel két sorozat indult. Az egyik, a Magyar Országgyűlési Emlékek 12 kötetben (1874–1917), Fraknoi Vilmos, majd részben Károlyi Árpád szerkesztésében 1606-ig jutott el. A másik, az Erdélyi Országgyűlési Emlékek, az 1540–1699 közti időszak külön erdélyi anyagát hozta napvilágra 21 kötetben (1875–1898). A IV. osztály Diplomáciai Emlékek (Acta extera) címmel két külön középkori tárgyú sorozatot tartalmazott, három kötetet az Anjouk (1874–1876) és négyet Mátyás korából (1875–1878). A XVI–XVII. század diplomáciai emlékei viszont nem itt, hanem az Akadémia más kiadványaiban láttak napvilágot. A Rákóczi-szabadságharcra vonatkozó diplomáciai iratok pedig az Archivum Rákócianum c. sorozat II. osztályában, míg az I. osztály had- és belügyi iratokat tartalmazott (1871–1889). A Török-magyarországi Történelmi Emlékek már előzőleg megkezdett sorozata most kiegészült egy II. osztállyal, amely török elbeszélő forrásokat közölt magyar fordításban. Külön akadémiai vállalkozás indult Magyarországi Jogtörténeti Emlékek címen is. Ennek keretében látott napvilágot a magyar törvényhatóságok jogszabályainak elég hézagos gyűjteménye (1902–1904).

Mindezekon kívül az Akadémia kiadásában sok olyan külön forráskiadvány is megjelent, amelyet a Bizottság valamilyen, ma már nem mindig érthető meggondolás alapján nem osztott be a fenti sorozatokba. Így külön látott napvilágot Szilágyi Sándor XVII. századi erdélyi forráskiadványainak egy része, a magyarországi városok régi számadáskönyveinek anyaga, Fejérpataky László összeállításában (1885), Fraknói Vilmos oklevéltára a magyar kegyúri jog történetéhez (1889), a magyarországi török kincstári defterek gyűjteménye (1886–1890), a Rákóczi-emigráció török okmányainak anyaga (1911), a budai pasák magyar levelezése (1915) és még sok más forráskiadvány. Az egykorú nagy forrásközlő tevékenység tehát az Akadémia részéről sem volt egészen rendszeres, de kétségtelenül jelentős eredményeket produkált.

Nincs itt terünk arra, hogy a történeti szakirodalom minden olyan ágát és árnyalatát részletesen végigvegyük, amely az Akadémia kiadói tevékenységében szóhoz jutott. Említhetnénk a pozitívizmusnak kissé szárazan adatszerű értelmezését a megtorpanó polgári–nemesi felfogás jegyében úgy, ahogy az Pauler Gyula nagyjuttalmat nyert, igen alapos Árpád-kori magyar történetében testet öltött. Vagy Csánki Dezső nagyszabású XV. századi történeti földrajzát, a Hunyadiak kora még mindig befejezetlenül maradt folytatásaként (1890–1913), amely ugyancsak nagyjuttalmat kapott. Elemezhetnénk Marczali Henrik munkáit a XVIII. századi Magyarországról. Meg azt a konzervatív liberális felfogást, amely az Akadémián egyebek közt Széchenyi munkáinak kiadásában és értelmezésében kifejeződött. A képhez Acsády Ignác gazdaságtörténeti, jobbagyságtörténeti új, polgáribb tájékozódása is hozzátartozik. De nem kevésbé az a hamis, haladásellenes nemesi romantika, amelyet, ellentmondást nem tűrően, Thaly Kálmán képviselt. Thaly akadémiai karrierje, nem véletlenül, a század eleji dzsentrí sovinizmussal egyidőben ívelt magasra: 1908-ban kapott nagyjuttalmat azért a negyedszázaddal korábbi Ocskay-monográfiáért, amelyet annakidején a szakmai kritika még elutasított magától. S említhetnénk végül, ezzel szemben, a hamisított kuruc balladákat leleplező Riedl Frigyes fellépését, az Akadémia Könyvkiadó Bizottságának vezetőjeként ő adatta ki a fiatal Szekfű Gyula nagy vihart keltő Száműzött Rákóczióját (1913), amelynek éles, ironikus kritikája elsősorban Thaly ellen irányult. Mindenképpen szólnunk kell azonban a bibliográfiai apparátus kiépüléséről. Szinnyi József akadémiai megbízásból készítette el hazai folyóirat-repertóriumait (1874–1885), majd Magyar írók élete és munkái címmel 14 kötetes, máig nélkülözhetetlen írói lexikonát (1890–1914). Akadémiai megbízásnak tett eleget Szabó Károly is az 1711 előtti hazai, illetve magyar vonatkozású kiadványok bibliográfiájának összeállításával (Régi Magyar Könyvtár, 1879–1898), amelynek két utolsó kötetét Hellebrant Árpád egészítette ki és rendezte sajtó alá.

A bővülés, ilyen vagy olyan mértékben, a társadalomtudományok többi ágát is jellemezte. Hadd mutassunk rá azonban itt inkább arra, hogy a történeti érdeklődés e többi ágát is sokban áthatotta. Az Archaeologiai Bizottság részéről persze a Magyarországi Régészeti Műemlékek sorozatának megindítása 1869-ben éppoly természetes volt, mint az irodalomtörténetek részéről a régi szövegek közzététele. De a filozófián belül sem csak a Filozófiai Írók Tárával, hanem olyan pedagógiatörténeti munkákkal is találkozunk, mint Molnár Aladár és Fináczy Ernő munkái a XVIII. századi hazai közoktatásról. S a közgazdaságtudományi kiadványok közt is jónéhány történeti jellegű mű látott napvilágot. Mindjárt az elején, 1868-ban, a szakma legjobb egykorú képviselője: Kautz Gyula tollából, akinek a nemzetgazdasági eszmék fejlődéstörténetéről írt munkáját az Akadémia

Fáy-jutalommal tüntette ki. Az 1902-ben Földes Béla szerkesztésében megindult Magyar Közgazdasági Könyvtár első kötete Berzeviczy Gergely munkáit tartalmazta Gaal Jenő bevezetőjével. A Nemzetgazdasági Írók Tára című sorozat pedig, természet szerint, egyebek közt David Hume közgazdasági tanulmányait, Körösy József tolmácsolásában.

4. Az első világháborút követő ellenforradalmi időszak nehézségeit megérezte az Akadémia publikációs tevékenysége is, amely erősen régies, konzervatív szellemet tükrözött, és amely egyébként is kezdett kissé háttérbe szorulni más intézményeké mögött. Aligha volna helyes azonban figyelmen kívül hagynunk, régi hagyományok folytatásaként, azt a szakmai produkciót, amely az adott lehetőségek között ekkor is tovább folytatódott. Elég itt Gombocz Zoltán és Melich János etimológiai szótárának folytatására utalnunk. Az irodalomtörténet terén sem Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténetére, bár 1931-ben ez kapott nagyjutalmat, hanem mondjuk inkább Horváth János munkásságára. Vagy az 1929-ben a turkológus Németh Gyula elnökletével létrejött Néptudományi Bizottság szerepére, amely a népzenei albizottság keretében Bartók és Kodály kutatásainak támogatására is kiterjedt. S a történettudomány terén sem az Akadémia konzervatív elnöke, Berzeviczy Albert részletes, de középszerű munkájára az abszolutizmus történetéről, nagyjutalma ellenére, hanem mondjuk a kissé formális, de azért hasznos emlékkönyvekre Mohács vagy Rákóczi és István király halálának évfordulója alkalmával, meg az árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzékére. Vagyis olyan produktumokra, amelyek mai felszerelésünknek is részei.

Mindezt úgy összegezhetjük, hogy az Akadémia publikációs tevékenysége az első bő évszázad folyamán részben tükrözte, de nem kis mértékben maga is előrevitte a szaktudományok fejlődését. Nagyobb, nemzetközi összehasonlításban pedig azt kell mondanunk, hogy ez a tevékenység, ilyen vagy olyan hibái és hiányosságai ellenére, olyan eredményeket halmozott fel, amelyek európai általános viszonylatban is figyelmet érdemelnek, kelet-közép-európai viszonylatban pedig különösen nagy jelentőségűnek mondhatók.